

ВІННИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра права

ОКЗ. ДОГОВІРНЕ ПРАВО

(назва навчальної дисципліни)

Завдання для проведення семінарських занять з методичними рекомендаціями

рівень вищої освіти	Другий (магістерський) рівень
галузь знань	07 «Управління та адміністрування»
спеціальність	073 Менеджмент
освітньо-професійна програма	«Менеджмент»
компонент освітньо-професійної програми	нормативна
Мова викладання	українська

Вінниця – 2022

Завдання для проведення семінарських занять з методичними рекомендаціями навчальної дисципліни «Договірне право» для здобувачів другого (магістерського) рівня за спеціальністю 073 Менеджмент.

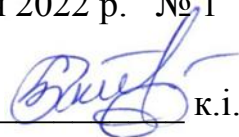
Освітньо-професійна програма: Менеджмент

Мова навчання: українська

Розробник: Наталія ГЛАДКА, кандидат юридичних наук, доцент.

Завдання для проведення семінарських занять з методичними рекомендаціями навчальної дисципліни «Договірне право» розглянута та схвалена на засіданні кафедри права

Протокол від «31» серпня 2022 р. № 1

Завідувач кафедри права к.і.н., Володимир ПЕТРЕНКО

«31» серпня 2022 р.

Тема семінарського заняття 1.

Загальна характеристика договірного права в Україні.

Загальні положення про договори у сфері підприємницької діяльності

Мета: узагальнити та закріпити знання з теми загальних понять договірного права в Україні та положень про договори у сфері підприємницької діяльності.

План

1. Поняття договірного права в українській юридичній науці.
2. Об'єкт, предмет, метод та функції договірного права.
3. Система договірного права і законодавства.
4. Загальні вимоги щодо змісту та істотних умов договорів.

Реферати

1. Поняття договірного права в українській юридичній науці: питання визначення та наукові дискусії.
2. Конвенція про право міжнародних договорів.
3. Нормативно-правове регулювання договірних правовідносин.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Договірне право – це система правових норм, що регулюють договірні відносини. Договірне право включає в себе: 1) загальні положення договірного права (поняття зобов'язання і договори, їх співвідношення; зміст, структура договору, його форма; класифікація договорів; порядок укладення, виконання, способи забезпечення виконання договірних зобов'язань, зміна, розірвання договору; відповідальність за порушення договірних зобов'язань і 2) положення окремих видів договорів.

Предметом договірного права є суспільні відносини, пов'язані з укладенням, зміною, виконанням або припиненням договорів.

Принципи договірнього права: принцип свободи договору; принцип диспозитивності (рівності); принцип економічності і співробітництва; принцип обов'язковості виконання сторонами умов договору; принцип належного і реального виконання договірних зобов'язань; принцип судового захисту та застосування договірних санкцій і санкцій, передбачених законом до порушника договірнього зобов'язання; принцип справедливості, добросовісності та розумності; принцип моральності; принцип не зловживання правом.

Методи договірнього права – це способи і прийоми, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин, що входять у предмет договірнього права. Види методів договірнього права: диспозитивний (юридична рівність сторін, ініціатива сторін при встановленні правовідносин, можливість вибору варіанта поведінки, що не суперечить цивільному законодавству і моралі суспільства) та імперативний (укладення обов'язкових договорів).

Під об'єктом цивільних правовідносин розуміють матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких виникають цивільні правовідносини та процес створення цих благ. Основним критерієм «об'єкта цивільних правовідносин» є його оборотоздатність, тобто можливість вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи.

За правовим режимом і цивільним призначення об'єкти цивільного права поділяються на:

- речі, включаючи гроші та цінні папери (облігації, векселі, депозити та ощадні сертифікати, банківські ощадні книжки на пред'явника, коносаменти, акції, приватизаційні папери тощо);
- майнові права;

- результати інтелектуальної, творчої діяльності (тобто група цивільних правовідносин, які виникають у зв'язку зі створенням і використанням результатів творчої діяльності - творів науки, літератури, мистецтва, винаходів, промислових зразків тощо);

- інформація (як особливий об'єкт договірних відносин, пов'язаних із її збиранням, пошуком, зберіганням, переробкою, використанням);

- результати робіт, тобто у даному випадку ознаки об'єкта цивільних прав полягає у тому, що результат роботи має бути виражений в формі (створена нова річ, поновлена стара чи відрегульована, наладжена тощо);

- послуги, тобто будь-яка корисна діяльність, починаючи від перевезення, комісії, зберігання і закінчуючи наданням юридичним, медичним, консультаційним та інших послуг;

- нематеріальні блага, такі як життя, здоров'є, честь, гідність, ділова репутація тощо. Нематеріальні блага не можна відділити від особи і, відповідно, вони є невідчужуваними.

Функціями господарського договору є основні напрямки його впливу на господарські відносини, що дають змогу досягти у сфері господарювання потрібних та корисних як для самих сторін, так і для суспільства в цілому економічних і соціальних результатів.

Основними функціями господарського договору є:

1. Ініціативно-інтеграційна функція.
2. Регулювальна (програмно-координаційна) функція договору.
3. Інформаційна функція.
4. Захисна функція господарського договору .

Система договірних права — структура, елементами якої є цивільно-правові норми та інститути, розміщені у певній послідовності.

Система договірних права поділяється на Загальну та Особливу частини.

У **Загальній частині** висвітлюються поняття договору та договірного права, принципи його побудови, визначаються класифікаційні групи договорів, порядок укладення, виконання та припинення договорів, способи забезпечення їх належного виконання, а також захист прав сторін договору.

До загальної частини мають бути віднесені загальні норми ГК, що встановлюють уніфіковані правила про господарські договори незалежно від їхнього виду. Такі норми можуть бути названі основними (генеральними). З огляду на комплексний характер господарського договірного права до загальної частини входять і окремі норми цивільного права загального характеру про правочини, зобов'язання та договори.

Спеціальну частину господарського договірного права становлять спеціальні норми ГК про окремі види договорів і норми інших законодавчих актів про окремі види договорів. Такі норми можуть бути названі деталізованими та варіантними (напр., загальні норми ст. 264–271 ГК про поставки та норми законодавства про поставки продукції для державних потреб).

Тема семінарського заняття 2.

Виконання договірних зобов'язань суб'єктами господарювання (підприємцями)

Мета: узагальнити та закріпити знання з теми виконання договірних зобов'язань суб'єктами господарювання (підприємцями).

План

1. Поняття виконання договірних зобов'язань та порядок виконання умов договору.
2. Заміна осіб у договірному зобов'язанні: відступлення права вимоги та переведення боргу.
3. Підстави та порядок припинення договірних зобов'язань.

4. Загальна характеристика способів забезпечення виконання договірних зобов'язань підприємстві (неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава та притримання).

Реферати

1. Неустойка як один із способів забезпечення виконання договірних зобов'язань.
2. Порука як один із способів забезпечення виконання договірних зобов'язань.
3. Гарантія як один із способів забезпечення виконання договірних зобов'язань.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Під виконанням зобов'язань розуміють вчинення кредитором і боржником дій зі здійснення прав та виконання обов'язків, що впливають із зобов'язання. Обумовлені дії (або утримання від здійснення певної дії) становлять предмет зобов'язання. Такого роду дії повинні точно відповідати всім умовам договору або вимогам законодавства, а за їх відсутності – вимогам, що звичайно ставляться, у тому числі звичаям комерційного обороту, правилам ділової етики тощо.

Належне виконання зобов'язання передбачає виконання зобов'язання в належний строк (термін). Стаття 251 ЦК визначає, що строком є певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення, а термін – це певний момент у часі, із настанням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення. Як загальне правило у ЦК встановлена можливість дострокового виконання боржником свого зобов'язання, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

Не менш значущим для належного виконання зобов'язання є **місце виконання зобов'язання**. Воно може бути визначено законом, договором або визначатися з урахуванням звичаїв ділового обороту або суті зобов'язання. Якщо місце виконання зобов'язання не встановлено в договорі, виконання здійснюється за правилами ст. 532 ЦК.

Належне виконання зобов'язання вимагає і виконання його належним **способом**, тобто відповідно до визначеного порядку здійснення боржником дій з виконання зобов'язання.

Відповідно до ст. 512 Цивільного кодексу України (далі - ЦКУ), кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок:

- передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги);
- правонаступництва;
- виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем);
- виконання обов'язку боржника третьою особою.

Кредитор у зобов'язанні може бути замінений також в інших випадках, встановлених законом.

Щодо відповідальності первісного кредитора у зобов'язанні, то він відповідає перед новим кредитором за недійсність переданої йому вимоги, але не відповідає за невиконання боржником свого обов'язку, крім випадків, коли первісний кредитор поручився за боржника перед новим кредитором.

Кредитор у зобов'язанні не може бути замінений, якщо це встановлено договором або законом.

Заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (ст. 515 ЦКУ).

Відступлення права вимоги є правочином (договором), на підставі якого старий кредитор передає свої права новому кредитору, а новий кредитор приймає ці права і зобов'язується або не зобов'язується їх оплатити. Договір відступлення права вимоги також в практиці ділового обороту називається "договором цесії", а його суб'єкти відповідно "цедентом" (старий кредитор) та "цесіонарієм" (новий кредитор).

Договір відступлення права вимоги може бути оплатним, якщо в ньому передбачений обов'язок нового кредитора надати старому кредитору якесь майнове надання замість отриманого права вимоги.

Самостійною підставою заміни кредитора у зобов'язанні є правонаступництво, на підставі якого до правонаступника переходить весь обсяг прав та обов'язків попереднього суб'єкта, в тому числі права кредитора в окремому зобов'язанні. Для фізичних осіб правонаступництво виникає в разі спадкування, коли до спадкоємців переходять права та обов'язки спадкодавця в межах спадкового майна. Припинення юридичної особи з правонаступництвом або реорганізація юридичної особи може проводитися у формі злиття, приєднання, поділу тощо. В такому випадку права кредитора у зобов'язанні переходять до правонаступника за передавальним або розподільчим балансом.

Припинення зобов'язання – це закінчення (зникнення) правового зв'язку між конкретними його суб'єктами, внаслідок чого останні втрачають суб'єктивні права й обов'язки, що становили зміст зобов'язального правовідношення раніше встановленого виду.

Розрізняються 2 види припинення зобов'язань: повне і часткове (ст. 598 ЦК). При повному припиненні зобов'язання анулюються усі права й обов'язки сторін. При частковому – лише певний їхній обсяг.

ЦК визначив наступний перелік **підстав припинення зобов'язань**:

- виконання (ст. 599);
- передання відступного (ст. 600);

- зарахування зустрічної вимоги (ст.ст. 601-603) або страхового зобов'язання (ч. 1 ст. 202 ГК);
- за домовленістю сторін (ст. 604);
- новація (частини 2-4 ст. 604);
- прощення боргу (ст. 605);
- поєднання боржника і кредитора в одній особі (ст. 606);
- неможливість виконання зобов'язання (ст. 607);
- смерть фізичної особи (ст. 608);
- ліквідація юридичної особи (ст. 609).

У ч. 2 ст. 202 ГК закріплюється, що господарське зобов'язання припиняється також у разі його розірвання або визнання недійсним за рішенням суду.

Засоби забезпечення виконання зобов'язань - сукупність заходів, за допомогою яких учасники договірних відносин впливають один на одного з метою належного виконання передбаченого договором завдання, дотримання визначених меж поведінки під загрозою вчинення кредитором певних дій, які обумовлюють настання негативних наслідків майнового характеру для боржника.

Відповідно до ст. 546 ЦКУ до видів забезпечення виконання зобов'язання належать:

- неустойка;
- порука;
- гарантія;
- завдаток.
- застава;
- притримання;
- право довірчої власності
- інші види забезпечення виконання зобов'язання.

Тема семінарського заняття 3. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань у сфері підприємництва

Мета: закріпити та узагальнити знання з теми відповідальності за порушення договірних зобов'язань у сфері підприємництва.

План

1. Поняття відповідальності за порушення договірних умов.
2. Підстави та умови договірної відповідальності.
3. Форми відповідальності за порушення договірних умов.
4. Підстави звільнення від відповідальності.

Реферати

1. Відповідальність за порушення грошового зобов'язання.
2. Договір міни з доплатою.
3. Зобов'язання з банківського вкладу.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Цивільно-правову відповідальність можна розглядати як застосування до правопорушника у разі вчинення протиправних дій, бездіяльності передбачених договором чи законом заходів державного примусу у вигляді додаткових цивільно-правових обов'язків майнового характеру (санкцій).

Вина у цивільному праві - це невжиття особою всіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання або для запобігання заподіянню шкоди.

Відсутність вини, як правило, звільняє особу - порушника зобов'язання від відповідальності. Якщо порушення зобов'язання сталося з вини кредитора, суд відповідно зменшує розмір збитків та неустойки, які стягуються з боржника (ч. 1 ст. 616 ЦК). Мова йде про ситуації, коли винним у порушенні зобов'язання є не тільки боржник, а й кредитор, тобто при наявності змішаної вини. Принцип змішаної вини полягає у тому, що при

визначенні розміру відповідальності боржника враховується й вина кредитора. Традиційно ЦК закріплює презумпцію вини особи, яка порушила зобов'язання (ч. 2 ст. 614 ЦК). Що ж стосується вини кредитора, то її наявність повинна доводитися боржником.

Цивільно-правова відповідальність є негативним для порушника наслідком вчиненого ним правопорушення. Юридичною підставою такої відповідальності є закон, а фактичною — склад цивільного правопорушення. Вона настає за наявності таких **умов**:

- 1) протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи;
- 2) шкідливого результату такої поведінки (шкоди);
- 3) причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою;
- 4) вини особи, яка завдала шкоду.

Перші три умови (протиправність, шкода, причинний зв'язок) є об'єктивними, а четверта (вина) — суб'єктивною підставами цивільно-правової відповідальності.

Протиправною вважається така поведінка особи, яка порушує приписи закону чи іншого нормативного акта або виявилася у не-виконанні чи неналежному виконанні договірному зобов'язання. Протиправність поведінки боржника або кредитора полягає в порушенні договірному зобов'язання.

Сплату неустойки слід розглядати як правовий наслідок порушення виключно договірному зобов'язання й лише у тих випадках, коли цей обов'язок встановлено договором або актом цивільного законодавства.

Відшкодування збитків є універсальною мірою цивільно-правової відповідальності, а, отже, найпоширенішим правовим наслідком порушення зобов'язання, який застосовується незалежно від спеціального застереження про це у договорі чи законі.

Згідно зі ст. 623 ЦК боржник, який порушив зобов'язання, має відшкодувати кредиторів завдані цим збитки. Поняття та склад збитків розкриваються у ст. 22 ЦК. Розмір збитків, завданих порушенням

зобов'язання, доводиться кредитором. Збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували на день добровільного задоволення боржником вимоги кредитора у місці, де зобов'язання має бути виконане, а якщо вимога не була задоволена добровільно, - у день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом. Суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення.

Відшкодування моральної шкоди передбачається ст. 611 ЦК у вигляді правового наслідку порушення зобов'язання. В статтях 928 та 1196 ЦК прямо вказується: незважаючи на існування між сторонами договірних відносин, шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, підлягає відшкодуванню за правилами про позадоговірні зобов'язання. Подібне вирішення проблеми зафіксоване і у § 3 глави 82 ЦК про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг). Відповідно, моральна шкода може розглядатися лише як позадоговірна, щодо якої необхідно застосовувати виключно імперативні приписи закону; причому незалежно від того, існують чи ні договірні відносини між сторонами.

Відповідальність боржника за дії інших осіб. При порушенні зобов'язати третіми особами, на яких виконання було покладено відповідно до ст. 528 ЦК (без заміни боржника у зобов'язанні), відповідальність за загальним правилом покладається не на третю особу, а на боржника (ст. 618 ЦК). Договором або законом може бути встановлено відповідальність перед кредитором третьої особи (безпосереднього виконавця).

Відповідальність за порушення грошового зобов'язання. Грошові зобов'язання можуть передбачати передачу грошей як предмета договору або сплату їх як ціни договору. До грошових зобов'язань з передачі грошей як предмета договору належать: зобов'язання з дарування, пожертви грошей (статті 717, 718 ЦК), сплати рентних платежів у грошовій формі (статті 731,

737 ЦК), повернення грошей за договором позики (ст. 1046 ЦК), кредитні зобов'язання (ст. 1054 ЦК), зобов'язання з банківського вкладу (ст. 1058 ЦК), банківського рахунка (ст. 1066 ЦК), факторингу (ст. 1077 ЦК), зобов'язання зі сплати страхових платежів та здійснення страхових виплат (ст. 979 ЦК).

До грошових зобов'язань з передачі грошей як ціни договору належать зобов'язання зі сплати вартості предмета договору (речей, іншого майна, майнових прав) за договорами купівлі-продажу (ст. 655 ЦК), поставки (ст. 712 ЦК), контрактації сільськогосподарської продукції (ст. 713 ЦК), постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу (ст. 714 ЦК), договору міни з доплатою (ст. 715 ЦК), сплати разових періодичних платежів за договорами найму (статті 759, 762 ЦК), прокату (ст. 787 ЦК), вартості робіт (послуг) за договорами підряду (ст. 837 ЦК), надання послуг (ст. 901 ЦК), перевезення (ст. 908 ЦК), зберігання (ст. 936 ЦК), доручення (ст. 1000 ЦК), комісії (ст. 1011 ЦК), управління майном (ст. 1029 ЦК) тощо.

Особливості цивільно-правової відповідальності за прострочення виконання грошових зобов'язань обумовлені їх специфічними ознаками, до яких належать наступні:

- 1) цей вид зобов'язань включає в себе обов'язок сплатити гроші та має на меті погашення грошового боргу;
- 2) таке зобов'язання є підставою виникнення як права власності щодо готівки, так і зобов'язального права при безготівкових розрахунках;
- 3) встановлюються спеціальні правила про відповідальність за порушення грошових зобов'язань у вигляді нарахування процентів річних як плати за безпідставне користування чужими грошовими коштами;
- 4) спеціальний порядок розподілу ризиків;
- 5) предметом виконання є грошові знаки у визначеній сумі чи у сумі, що може бути визначена;

б) специфічним є вплив прострочення на зміст грошового зобов'язання, оскільки останнє у разі прострочення все одно залишається грошовим, на відміну від інших видів зобов'язань, які в результаті їх порушення (у тому числі й прострочення) можуть бути трансформовані у грошове зобов'язання.

Статтею 625 ЦК передбачений спеціальний вид відповідальності за прострочення виконання грошового зобов'язання: на боржника покладається обов'язок сплатити кредитору на його вимогу суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Проценти, що стягуються за прострочення виконання грошового зобов'язання, є санкцією за його порушення. Отже, на відміну від процентів, які є звичайною платою за користування грошима, зокрема за договором позики (ст. 1048 ЦК), до них застосовуються загальні норми про цивільно-правову відповідальність. Проценти, встановлені ст. 625 ЦК, підлягають стягненню при наявності протиправного невиконання (неналежного виконання) грошового зобов'язання.

Тема семінарського заняття 4. Договори про передання майна у власність та у користування

Мета: закріпити та узагальнити знання з теми договори про передання майна у власність та у користування.

План

1. Поняття та предмет договору купівлі-продажу. Форма окремих видів договорів купівлі-продажу.
2. Договір ренти.
3. Договір комерційної концесії.
4. Договір найму (оренди).
5. Договір лізингу.

Реферати

1. Особливості договору постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу.
2. Підстави припинення договору оренди.
3. Відповідальність за не виконання умов договорів про передання майна у власність та у користування.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

За договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму (ст. 655 ЦК). Цей договір завжди є консенсуальним, двостороннім, сплатним.

Сторонами договору є продавець і покупець. Як першим, так і другим можуть виступати всі суб'єкти цивільного права. За загальним правилом продавцем може бути лише власник майна (товару), який діє безпосередньо або через представника.

Предметом договору купівлі-продажу за загальним правилом може бути будь-яке майно, що не вилючене із цивільного обороту. За цим договором можна продавати (купувати): 1) речі; 2) майнові права. При цьому предметом договору не можуть бути гроші, крім іноземної валюти. Предметом договору купівлі-продажу можуть бути речі, які є у продавця на момент укладення договору (так звані речі, що існують), або речі, які будуть створені (придбані, набуті) продавцем у майбутньому (так звані майбутні речі).

Договір ренти - це домовленість сторін, згідно з якою одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі (стаття

731 ЦК України). Договір ренти позиціонується як самостійний, відмінний від інших договорів відчуження, але вищезазначена стаття передбачає застосування до нього положень про договір купівлі-продажу, якщо при укладенні договору ренти майно передається за плату, або положень про договір дарування, якщо майно передається безоплатно. Так, за договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі.

Комерційна концесія (франчайзинг, франшиза) є відносно новим інститутом українського цивільного права, її мета – сприяти просуванню на ринку товарів, зокрема, високотехнологічного устаткування, яке, як правило, є засобом виробництва інших товарів, виконання робіт чи надання послуг, а також створення нових комплексів по збуту товарів та наданню послуг.

За договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг (стаття 1115 Цивільного кодексу України).

На підставі договору здійснюється платна передача виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності, комерційну інформацію (ноу-хау), знаки для товарів і послуг, фірмове найменування для використання іншим суб'єктом в його підприємницькій діяльності.

Договір комерційної концесії укладається у письмовій формі, в протилежному випадку такий договір є нікчемним.

Предметом договору комерційної концесії є право на використання об'єктів права інтелектуальної власності (торговельних марок, промислових зразків, винаходів, творів, комерційних таємниць тощо), комерційного досвіду та ділової репутації.

Комерційне (фірмове) найменування – це найменування, яке може мати юридична особа, що є підприємницьким товариством (стаття 90 Цивільного кодексу України). Комерційна інформація і комерційний досвід включають документацію по веденню бізнесу, а також професійне навчання персоналу, інструктаж під час дії договору. Комерційною інформацією за домовленістю сторін можуть бути визнані відомості економічного, технологічного, технічного характеру та ін., які стосуються різних сторін діяльності правоволодільця.

Загальне поняття договору оренди сформульовано в ч. 1 ст. 283 ГК, згідно з якою за договором оренди одна сторона (орендодавець) передає другій стороні (орендареві) за плату на певний строк у користування майно для здійснення господарської діяльності.

Об'єктами оренди згідно з ч. 3 ст. 283 ГК можуть бути: а) державні та комунальні підприємства або їх структурні підрозділи як цілісні майнові комплекси, тобто господарські об'єкти із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг), відокремленою земельною ділянкою, на якій розміщений об'єкт, та автономними інженерними комунікаціями і системою енергопостачання; б) нерухоме майно (будівлі, споруди, приміщення); в) інше окреме індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення, що належить суб'єктам господарювання.

Відповідно до ч. 1 ст. 284 ГК та ст. 10 Закону "Про оренду державного та комунального майна" **істотними умовами договору оренди** є: об'єкт оренди (склад і вартість майна з урахуванням її індексації); строк, на який укладається договір оренди, що визначається за погодженням сторін; орендна плата з урахуванням І індексації; порядок використання амортизаційних відрахувань; відновлення орендованого майна та умови його повернення.

Ч. 1 ст. 291 ГК та ст. 26 Закону України "Про оренду державного та комунального майна" містять норму, згідно з якою одностороння відмова від договору оренди не допускається.

Разом з тим законом встановлено вичерпний перелік підстав припинення договору оренди: 1) закінчення строку, на який було укладено договір оренди; 2) викуп (приватизацію) об'єкта оренди орендарем (за участю орендаря). В разі переходу права власності на орендоване майно до інших осіб договір оренди зберігає чинність для нового власника; 3) ліквідацію суб'єкта господарювання-орендаря; 4) загибель (знищення) об'єкта оренди (ч. 2 ст. 291 ГК).

За договором фінансового лізингу (далі – договір лізингу) лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Предметом договору лізингу згідно з ст. 3 Закону "Про фінансовий лізинг" може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних фондів. Не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці). Майно, що перебуває в державній або комунальній власності та щодо якого відсутня заборона передачі в користування та/або володіння, може бути передано в лізинг у порядку, встановленому Законом.

Суб'єктами лізингу можуть бути: 1) лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу; 2) лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця; 3) продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу; 4) інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу.

Тема семінарського заняття 5.

Договори про виконання робіт

Мета: закріпити та узагальнити знання з теми договорів про виконання робіт.

План

1. Суттєві умови договорів про виконання робіт.
2. Особливості суттєвих умов договору про капітальне будівництво.
3. Припинення договорів про капітальне будівництво.
4. Відповідальність у сфері договірних відносин виконання будівельних робіт.

Реферат

1. Відповідальність підрядника за неналежну якість роботи.
2. Кошторис як частину договору про виконання робіт.
3. Особливості договору підряду.

Договір підряду - домовленість двох сторін, за якою одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу (частина перша статті 837 ЦК України).

За договором підряду одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу.

Договір підряду може укладатися на виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові.

Для виконання окремих видів робіт, встановлених законом, підрядник (субпідрядник) зобов'язаний одержати спеціальний дозвіл.

Договір підряду вважається укладеним з моменту досягнення згоди сторін за всіма істотними умовами договору (консенсуальний договір).

Види договору підряду:

- ✓ побутовий;
- ✓ будівельний;
- ✓ проведення проектних та пошукових робіт;
- ✓ виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

Сторони договору

Підрядник - фізична або юридична особа, яка має необхідну дієздатність (наприклад, наявність ліцензії на виконання певних робіт або отримання спеціального дозволу).

Замовник - фізична або юридична особа, яка має необхідну дієздатність.

Істотні умови договору

Предмет: результат виконаної роботи у вигляді виготовлення, обробки, переробки, ремонту речі або результату виконання іншої роботи. Результат роботи повинен бути наочним та віддільним від діяльності підрядника.

Ціна роботи включає відшкодування витрат підрядника та плату за виконану ним роботу. Якщо у договорі підряду не встановлено ціну роботи або способи її визначення, ціна встановлюється за рішенням суду на основі цін, що звичайно застосовуються за аналогічні роботи з урахуванням необхідних витрат, визначених сторонами .(стаття 843 ЦК України).

Договір укладається у **простій письмовій формі**. За домовленістю зі сторонами можливе нотаріальне посвідчення договору.

Договір будівельного підряду укладається на проведення нового будівництва, капітального ремонту, реконструкції (технічного переоснащення) підприємств, будівель (зокрема житлових будинків), споруд,

виконання монтажних, пусконаладжувальних та інших робіт, нерозривно пов'язаних з місцезнаходженням об'єкта.

Договір підряду укладається у письмовій формі, за бажанням сторін договір може бути посвідчено нотаріально.

Істотними умовами договору підряду є:

- найменування та реквізити сторін;
- місце і дата укладення договору підряду;
- предмет договору підряду;
- договірна ціна;
- строки початку та закінчення робіт (будівництва об'єкта);
- права та обов'язки сторін;
- порядок забезпечення виконання зобов'язань за договором підряду;
- умови страхування ризиків випадкового знищення або пошкодження об'єкта будівництва;
- порядок забезпечення робіт проектною документацією, ресурсами та послугами;
- порядок залучення субпідрядників;
- вимоги до організації робіт;
- порядок здійснення замовником контролю за якістю ресурсів;
- умови здійснення авторського та технічного нагляду за виконанням робіт;
- джерела та порядок фінансування робіт (будівництва об'єкта);
- порядок розрахунків за виконані роботи;
- порядок здачі-приймання закінчених робіт (об'єкта будівництва);
- гарантійні строки якості закінчених робіт (експлуатації об'єкта будівництва), порядок усунення недоліків;
- відповідальність сторін за порушення умов договору підряду;
- порядок врегулювання спорів;

- порядок внесення змін до договору підряду та його розірвання.

Принцип свободи договірної регулювання правовідносин, утілений у законодавстві, дозволяє сторонам договору на власний розсуд визначати свої взаємні права та обов'язки, у тому числі щодо односторонньої відмови від договору.

Сторони договору можуть передбачити, що:

- кожна з них однаковою мірою за однакових обставин або ж кожна за різних обставин та однаковою мірою має право на одностороннє розірвання договору;
- сторони (сторона) мають право в будь-який час розірвати договір, незалежно від наявності чи відсутності порушень договору з боку другої сторони, а також незалежно від наявності чи відсутності будь-яких інших суб'єктивних або об'єктивних обставин;
- сторони можуть також змінити чи конкретизувати правила щодо розірвання договору, установлені законом.

Статтею 651 ЦК України та статтею 188 Господарського кодексу України передбачено, що розірвання договорів здійснюється за згодою сторін, розірвання договорів в односторонньому порядку не допускається, якщо інше не передбачено законом або договором.

Тобто для того щоб розірвати договір, необхідно дійти обопільної згоди та оформити таку згоду належним чином або ж, якщо згоди досягти не вдається, звернутися до суду з позовом про розірвання договору. Винятки із цього правила встановлюються договором або законом.

Статтею 849 ЦК України передбачено:

- Якщо підрядник своєчасно не розпочав роботу або виконує її настільки повільно, що закінчення її у строк стає явно неможливим, замовник має право відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків.

- Якщо під час виконання роботи стане очевидним, що вона не буде виконана належним чином, замовник має право призначити підрядникові строк для усунення недоліків, а в разі невиконання підрядником цієї вимоги - відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків або доручити виправлення роботи іншій особі за рахунок підрядника.

- Замовник має право у будь-який час до закінчення роботи відмовитися від договору підряду, виплативши підрядникові плату за виконану частину роботи та відшкодувавши йому збитки, завдані розірванням договору.

- Якщо відступи у роботі від умов договору підряду або інші недоліки у роботі є істотними та такими, що не можуть бути усунені, або не були усунені у встановлений замовником розумний строк, замовник має право відмовитися від договору та вимагати відшкодування збитків (стаття 858 ЦК України).

Договір підряду припиняється, а підстави для його розірвання у судовому порядку відсутні, якщо замовник відмовився від нього згідно із статтею 849 ЦК України.

Тема семінарського заняття 6.

Договори про надання послуг

Мета: закріпити та узагальнити знання з теми договорів про надання послуг.

План

1. Загальні положення про надання послуг. Виконання договору про надання послуг. Плата за договором про надання послуг.
2. Розірвання договору про надання послуг.
3. Договір перевезення.
4. Договір транспортного експедирування.
5. Договір зберігання.

Реферати

1. Договір про безоплатне надання послуг.
2. Збитки завдані невиконанням або неналежним виконанням договору про надання послуг за плату.
3. Особливості договору зберігання.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Договір про надання послуг - це домовленість двох сторін, за якою одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором (частина перша статті 901 Цивільного кодексу України).

Особливістю договорів про надання послуг є нематеріальний характер об'єкта договору, при цьому продається не сам результат, а дії, які до нього привели. Крім того, послуги нерозривно пов'язані з особистістю самого виконавця.

Не завжди просто відрізнити договір про надання послуг від договору про виконання робіт. Основним критерієм має слугувати те, що результат робіт, на відміну від послуг, має чітко виражений матеріальний результат (побудований будинок, відремонтований кран, пошитий піджак і т. д.), тоді як корисний ефект від послуги полягає в самому процесі її надання (наприклад, в процесі екскурсійного або туристичного обслуговування). Важливою особливістю є невичерпність послуги – незалежно від кількості разів її надання її характеристики залишаються незмінними.

Договір про надання послуг є двостороннім: обов'язок виконавця надати послугу кореспондується з обов'язком замовника її оплатити, якщо

договір оплатний, або відшкодувати фактичні витрати, якщо договір безоплатний.

Договір про надання послуг є консенсуальним – вважається укладеним з моменту, коли сторони досягли згоди з усіх істотних умов.

Договір про надання послуг укладається у письмовій формі. У спеціальних нормативних актах, що регламентують порядок надання тієї чи іншої послуги, можуть бути встановлені вимоги до форми договору (наприклад, договір про екскурсійне обслуговування може оформлятися шляхом видачі ваучера). Крім того, виконавець зобов'язаний видати замовнику документ, що підтверджує підставу сплати та суму отриманих коштів (для юридичної особи) або розрахунковий документ, який свідчить про факт надання послуги (для споживача).

Сторонами договору про надання послуг є Замовник і Виконавець. За загальним правилом, не існує обмежень за суб'єктним складом, якщо інше не передбачено законом договором, або не впливає з характеру послуг. Наприклад, деякі види послуг можуть бути надані лише суб'єктами підприємницької діяльності (житлово-комунальні послуги), для надання інших необхідна ще й наявність ліцензії (медичні, туристичні послуги тощо). Якщо Замовником є фізична особа, яка замовляє послугу для особистих потреб, не пов'язаних з підприємницькою діяльністю, він є споживачем і на нього відповідно поширюється законодавство про захист прав споживачів.

Виконавець зобов'язаний надати послугу особисто, тобто без залучення посередників. У той же час, у випадках прямо передбачених договором, Виконавець має право покласти обов'язок виконання договору про надання послуг на третю особу. При цьому, покладаючи свій обов'язок з виконання договору на третю особу, первинний Виконавець не вибуває з правовідносин і залишається відповідальним перед Замовником за порушення договору в повному обсязі. Третє ж особа не несе ніяких зобов'язань безпосередньо перед Замовником, а тільки перед первинним Виконавцем.

Якщо в договорі про надання послуг передбачена оплата, вона повинна бути здійснена в розмірі, строки та в порядку, встановленому договором.

Ціна в договорі має бути вказана в національній валюті – гривні.

Якщо в договорі відсутні умови про розмір винагороди, термін і порядок його виплати, винагорода виплачується після надання послуги в розмірі, в якому при подібних обставинах звичайно оплачуються такі послуги.

Якщо в договорі не зазначено термін оплати наданих послуг, кредитор (Виконавець) має право вимагати оплати в будь-який час, а боржник (Замовник) зобов'язаний її здійснити протягом 7 днів з дня пред'явлення вимоги.

У разі неможливості виконати договір про надання послуг не з вини Виконавця, Замовник зобов'язаний виплатити йому розумну плату (плату, визначену виходячи зі звичайної ціни на аналогічні послуги на момент укладення договору). Якщо неможливість виконання договору виникла з вини Замовника, він зобов'язаний виплатити Виконавцю всю суму в повному обсязі, якщо інше не встановлено договором або законом.

За договором про безоплатне надання послуг замовник зобов'язаний відшкодувати виконавцеві всі фактичні витрати, необхідні для виконання договору (грошові витрати або використання власних матеріалів і предметів Виконавця з повним або частковим їх споживанням, які використовуються Виконавцем для надання послуги). Доводити відповідність понесених витрат, необхідних для виконання договору повинен сам Виконавець. Відшкодування витрат можливе у формі грошової компенсації, або шляхом повернення речей такого ж роду і якості або відновлення їх властивостей. Якщо виконання договору стало неможливим унаслідок дії непереборної сили, Виконавець також має право на відшкодування своїх фактичних витрат.

Збитки (як прямі, так і упущена вигода), завдані Замовнику невиконанням або неналежним виконанням договору про надання послуг за плату, підлягають відшкодуванню Виконавцем, за наявності його вини, у повному обсязі, якщо інше не передбачено договором. Для Виконавців, які порушили договір про надання послуг за плату при здійсненні підприємницької діяльності, законодавством передбачена підвищена відповідальність: вони відповідають за це порушення і без вини, крім випадків, коли невиконання договору стало наслідком дії непереборної сили, якщо інше не передбачено договором. Ось чому в договорах про надання послуг за плату так важливо передбачити межі відповідальності Виконавця. У той же час, збитки завдані невиконанням або неналежним виконанням договору про безоплатне надання послуг підлягають відшкодуванню Виконавцем у розмірі, що не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо інший розмір не встановлено в договорі.

Договір про надання послуг може бути розірваний, у тому числі шляхом односторонньої відмови від договору, в порядку та на підставах, встановлених Цивільним кодексом України, іншим законом або за домовленістю сторін.

Тема семінарського заняття 7.

Правове регулювання кредитнорозрахункових відносин, здійснення спільної діяльності та договірних відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності

Мета: закріпити та узагальнити знання з теми правове регулювання кредитнорозрахункових відносин, здійснення спільної діяльності та договірних відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

План

1. Договір банківського кредиту.
2. Договір банківського рахунку.

3. Договір факторингу.
4. Особливості укладання договорів, які направлені на досягнення загальної мети для усіх учасників.
5. Договірні відносини у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Реферати

1. Особливості зовнішньоекономічного договору (контракту).
2. Комерційний кредит як особливість кредитного договору.
3. Укладення договору банківського рахунка.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

У ч.2 ст. 47 Закону України «Про банки та банківську діяльність» розрізняє банківські операції, а також інші операції та угоди, які банки можуть здійснювати, зокрема: операції з валютними цінностями, лізинг, організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів, послуги з відповідального зберігання, тощо.

Кредитний договір - це договір, за яким банк або інша фінансова уста, нова (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) пози, пальникові в розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит і сплатити проценти.

Юридична характеристика договору:

- двосторонній,
- консенсульний;
- відплатний.

Сторонами кредитного договору є кредитодавець та позичальник.

Кредитодавцем є банк або інша кредитна організація, що має ліцензію Національного Банку України на здійснення всіх чи деяких банківських операцій.

Позичальником є особа, яка одержує грошові кошти для підприємницьких або споживчих цілей.

Предметом кредитного договору є грошові кошти.

Істотні умови договору: предмет договору, розмір процентів за договором, вартість інших банківських послуг, майнова відповідальність сторін за порушення договору, строк дії договору, порядок розірвання договору

Форма кредитного договору - письмова. Кредитний договір, укладений з недотриманням письмової форми, є нікчемним.

За договором банківського рахунка банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком (ч. 1 ст. 1066 ЦКУ).

Банк має право використовувати грошові кошти на рахунку клієнта, гарантуючи його право безперешкодно розпоряджатися цими коштами.

Банк не має права визначати та контролювати напрями використання грошових коштів клієнта та встановлювати інші обмеження його права щодо розпорядження грошовими коштами, не передбачені законом, договором між банком і клієнтом або умовами обтяження, предметом якого є майнові права на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку. Дані положення застосовуються до інших фінансових установ при укладенні ними договору банківського рахунка відповідно до наданої ліцензії, а також застосовуються до кореспондентських рахунків та інших рахунків банків, якщо інше не встановлено законом.

Договір банківського рахунка укладається для відкриття клієнтові або визначеній ним особі рахунка у банку на умовах, погоджених сторонами.

Банк зобов'язаний укласти договір банківського рахунка з клієнтом, який звернувся з пропозицією відкрити рахунок на оголошених банком умовах, що відповідають закону та банківським правилам.

Банк не має права відмовити у відкритті рахунка, вчинення відповідних операцій за яким передбачено законом, установчими документами банку та наданою йому ліцензією, крім випадків, коли банк не має можливості прийняти на банківське обслуговування або якщо така відмова допускається законом або банківськими правилами.

У разі необґрунтованого ухилення банку від укладення договору банківського рахунка клієнт має право на захист.

Якщо відповідно до договору банківського рахунка банк здійснює платежі з рахунка клієнта, незважаючи на відсутність на ньому грошових коштів (кредитування рахунка), банк вважається таким, що надав клієнтові кредит на відповідну суму від дня здійснення цього платежу.

Факторинг – це операція з переуступки першим кредитором прав вимоги боргу третьої особи другому кредитору з попередньою або наступною компенсацією вартості такого боргу першому кредиторові.

Договір факторингу є одним із цивільно-правових договорів, за яким можуть передаватися права вимоги кредитора.

Тобто, у розумінні Цивільного процесуального Кодексу, це угода, яка дозволяє кредитору отримати від третьої особи суму в рахунок зобов'язань боржника (відступлення права грошової вимоги). По суті, це заміна кредитора в зобов'язанні.

За договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) (відповідно до статті 1077 Цивільного кодексу України).

Клієнт може відступити факторові свою грошову вимогу до боржника з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором. Зобов'язання фактора за договором факторингу може передбачати надання клієнтові послуг, пов'язаних із грошовою вимогою, право якої він відступає.

Істотні умови договору

- предмет договору;
- суб'єкти договору;
- зміст договору;
- основні права та обов'язки сторін;
- відповідальність за порушення договору.

Матеріальний предмет – грошові вимоги клієнта до третьої особи, що впливають із надання товарів, виконання ним робіт чи надання послуг третій особі. При цьому, грошові вимоги можуть бути як такими, за якими вже настав термін платежу (наявна вимога), так і майбутніми, термін платежу за якими настане пізніше (майбутня вимога).

Юридичний предмет – дії сторін – надання фінансування під відступлення грошової вимоги.

Предметом договору факторингу згідно ст. 1078 ЦК України може бути право грошової вимоги, строк платежу за якою настав (наявна вимога), а також право вимоги, яке виникне в майбутньому (майбутня вимога).

Майбутня вимога вважається переданою фактору з дня виникнення права вимоги до боржника.

Сторонами у договорі факторингу є фактор і клієнт:

фактор – банк або інша фінансова установа, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції;

клієнт – фізична або юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності (фізичні особи найчастіше передають свої вимоги в межах договору купівлі-продажу прав вимоги, тобто загального відступлення вимог).

Рекомендовані джерела інформації

Законодавчі та нормативні джерела

1. Господарський кодекс України: Закон України від 01.01.2022 р. № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 30.08.2022 р.).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 01.01.2022 р. № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 30.08.2022 р.).
3. Про концесії: Закон України від 01.01.2022 р. № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-IX#Text> (дата звернення 30.08.2022 р.).
4. Про угоди про розподіл продукції: Закон України від 15.01.2022 р. № 1039-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-14#Text> (дата звернення 30.08.2022 р.).
5. Про фінансовий лізинг: Закон України від 11.02.2022 р. № 1201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text> (дата звернення 30.08.2022 р.).
6. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 13.04.2022 р. № 157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text> (дата звернення 30.08.2022 р.).
7. Про оренду землі: Закон України від 26.09.2022 р. № 161-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення 30.08.2022 р.).
8. Про приватизацію державного і комунального майна: Закон України від 01.01. 2022 р. № 2269-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19#Text> (дата звернення 30.08.2022 р.).
9. Про іпотеку: Закон України від 10.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text> (дата звернення 30.08.2022 р.).

Базова література

10. Вавженчук С. Я. Договірне право. Том 1. Київ: Право, 2022. 600 с.
11. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 896 с.
12. Мілаш В. С. Договірне право: конспект лекцій для студентів денної та заочної форм навчання усіх спеціальностей університету. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 80 с.
13. Тетарчук І.В. Договірне право України. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. К.: ЦУЛ, 2020. 260 с.

Допоміжна література

14. Договірне право в практиці Верховного Суду. URL: <https://rd.ua/storage/attachments86..pdf> (дата звернення 30.08.2022 р.).
15. Луць В.В. Типові форми договорів. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 288 с.
16. Коротюк О.В. Договори: зразки нотаріальних документів. Київ: ОВК, 2022. 442 с.
17. НПК Цивільного кодексу України. За загал. Ред. доктора юридичних наук Короєда С.О. Київ: ВД «Професіонал», 2022. 1158 с.
18. Тетарчук І. Цивільне право України. Для підготовки до іспитів. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 248 с.

Інтернет-ресурси

19. Британський проект стратегічного планування міського розвитку. URL: <http://www.planning.detr.gov.uk>. (дата звернення 30.08.2022 р.).
20. Інші органи виконавчої влади (міністерства, місцеві державні адміністрації). URL: <https://www.kmu.gov.ua/catalog>. (дата звернення 30.08.2022 р.).
21. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. URL: <http://www.library.univ.kiev.ua>. (дата звернення 30.08.2022 р.).
22. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія». URL: <http://www.library.ukma.edu.ua>. (дата звернення 30.08.2022 р.).
23. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>. (дата звернення 30.08.2022 р.).
24. Національна Парламентська бібліотека України. URL: <http://www.nplu.org>. (дата звернення 30.08.2022 р.).
25. Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. URL: <http://www.niss.gov.ua/presentation.html>. (дата звернення 30.08.2022 р.).
26. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua>. (дата звернення 30.08.2022 р.).
27. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>. (дата звернення 30.08.2022 р.).
28. Офіційний сайт Кабінета Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>. (дата звернення 30.08.2022 р.).
29. Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL: <http://minregion.gov.ua>. (дата звернення 30.08.2022 р.).
30. Офіційний сайт Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>. (дата звернення 30.08.2022 р.).